

Thiele G. Laima. Taschenbuch auf das Jahr 1836 / Hrsg. Von C.Roose. - Tilse, 1836.  
 Urbanavičienė D. Žiemos žaidimai ir šokiai // Liaudies kultūra. 1994, Nr.2. P.17-19; Žiemos žaidimai ir šokiai // Liaudies kultūra. 1994, Nr.3. P.20-23; Žiemos žaidimai ir šokiai // Liaudies kultūra. 1994, Nr.4. P.20-24.  
 Vyšniauskaitė A. Lietuviai IX a. - XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.  
 Vyšniauskaitė A. Vedybos // Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. Lietuvių šeima ir papročiai. Vilnius, 1995. P. 271-395.

### Nuorodos

1. Beje, C.Sachs dar 1933 m. konstatavo, kad Afrikoje kai kuriose tautose tokie seksualūs šokiai jau nebetenka religinės prasmės ir tampa geidulingais, gašliais, buvęs apeiginis erotinis šokis virsta profesionaliu soliniu spektakliu: pvz., „pilvo šokis“, tapęs pikantišku masalu turistams (Sachs, 1965: 93).
2. ES. B. 83. L.210.
3. Apie intravertines ir ekstravertines kultūras plačiau žr. Sachs, 1965: 145-146.
4. Šiuolaikinis erotikos suvokimas dažnai yra iškreiptas erotiką sutapatinant su seksu. Tačiau šios sąvokos kilmė yra daug subtilesnė ir platesnė. Priminsiu, kad Erotas sen. graikų mitologijoje buvo meilės dievas, o erosas Platono filosofijoje – tai mistinis meilės, minties, vyriškos valios skverbimasis į grožį, tiesą, gėrį (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985: 144).
5. Apie vaisingumo skatinimo simboliką žiemos žaidimuose plačiau žr. straipsniuose Urbanavičienė, 1994.
6. Folklorinėse ekspedicijose teko sutikti nemažai porų, teigusią, kad jaunystėje labai mėgdavo kartu šokti, o vėliau „šokom šokom ir ... apšvedėm“.

## Erotikos elementai liaudies rateliuose

### Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene

Šis pranešimas – tarsi ankstesnis konferencijos pranešimo tęsinys, kuriame jau buvo aptarti kai kurie panašūs klausimai. Šį kartą straipsnio atspirties tašku tapo ratelis „Atsisėdo kelmas“, užrašytas 1987 m. Muzikos akademijos folklorinėje ekspedicijoje ir jau seniai man kelias įvairių minčių.

*Atsisėdo kelmas*

*Vidury darželia.*

*Tu, kelmeli, tu žinai,*

*Tujin gerai išmanai,*

*Katru nori, išsirink,*

*Išsirinkis pasodink,*

*Pasodinį apkabink,*

*Apkabinį pamyluok,*

*Pamylavį pabučiuok!*

Ratelių, kuriuose žaidėjai renkasi sau poras ir išrinktąjį palieka savo vietoje, lietuvių tradicijoje yra be galo daug. Daug yra ir tokių, kurių pabaigoje išrinktasis bučiuojamas:

*Sėdi balamūtai*

*Auksiniam krėsli. 2 k.*

*O tie balamūtai*

*Žada artyn joti,*

*Žada ranką duoti,*

*Ta drydi rilialia,*

*Žada pabučiuoti. (2 k.)<sup>2</sup>*

*- Vai jurgini, jurginėli,*

*Ko čia vaikštinėji?*

*Žiūrai šen, žiūrai ten,*

*Ko čia ieškinėji?*

*Išsirink sau linksną draugę,*

*Sodykis prie šaliai.*

*Pasodinę pamyluok,*

*Pamylavęs pabučiuok.*

*(Rato vidury likus mergina dainuoja):*

*- O tu sau eik šalin,*

*O aš viena liksiu,*

*O aš viena pasilikus,*

*Antrą išsirinksiu.<sup>3</sup>*

*Aš rately jau buvau,*

*Oi lylia, jau buvau,*

*Daugel jaunų ten mačiau,*

*Oi lylia, ten mačiau.*

*Katru myl', paklausinėk...*

*Imk už rankos ir įvesk.*

*Ir įvedęs apkabink,*

*Apkabinęs pamyluok,*

*Pamylavęs pabučiuok,*

*Jei nemyli, atsitrauk...*

*Imk už rankos ir išvesk.<sup>4</sup>*

Mane domina, kokios galėtų būti šio bučiavimo motyvo šaknys. Atrodytų, kad čia pateikti rateliai yra visiškai vėlyvos kilmės (tai liudytų daugumos jų melodijų intonacijos, žodžiai „myli“, „pabučiuok“, „nemyli“ ir kiti, kurie senajai dainavimo tradicijai nebūdingi). Vis dėlto tuo abejoti verčia kai

kurios detalės, atklydusios iš senojo folkloro klodo: pagrindinis herojus (-ai) dažniausiai sėdi ratelio viduryje, sėdi **auksiniame krėsle** ir pan. Šių motyvų, taip pat ir pačių ratelių analogijų pabandžiau paieškoti kaimyninėje slavų (baltarusių, ukrainiečių, rusų) tradicijoje. Panašių ratelių, arba „žaidybinių dainų“ (kaip jas vadina tyrinėtojai), čia gausu. Jos net išskiriamos į atskirą tipą ir vadinamos „bučiavimosi“ dainomis („poceluinye“) pagal pabaigoje esantį „įsakymą“ bučiuoti (-is). Taigi bučinys jose – svarbiausias žaidimo turinys ir pagrindinis dainos atlikimo tikslas.

Ritualinės „bučiavimosi“ dainos dažniausiai susideda iš dviejų dalių: pirma dalis – tai tekstas, paimtas (arba dalinai paimtas) iš kitų žanrų ir šiek tiek perdirbtas; antra dalis – įsakymas bučiuoti. Tokios struktūros ir visos kitos „bučiavimosi“ dainos. Todėl analizuojant ratelių, žaidimų, vakarų ir pan. tekstus, būtina turėti galvoje daugumos jų persiformavimą į „bučiavimosi“ dainas.<sup>5</sup> Bučiniai paprastai baigdavosi jaunimo vakaronių žaidimai. Liudijimų apie maginę, produkuojančią bučinio funkciją mokslinėje literatūroje gana daug. Tačiau dainų tekstuose šio ryšio pėdsakai neretai esti pranykę. Dažniausiai bučiniai pasirodo meilės-vedybų kontekste:

*Ты танцуй, танцуй маленько,  
Поцелуй умненько.*<sup>6</sup>

*Ураза, ураза,  
Целоваться три раза.*<sup>7</sup>

*Ураза, ураза,  
Целоваться три раза.  
Катилыся кадка –  
Целоваться сладко,  
Катилыся колесо –  
Целоваться хорошо.  
Пролетел воробей –  
Целоваться не робей!*<sup>8</sup>

Šiuose pavyzdžiuose bučiavimasis yra greičiau žaidybinis, nei maginis. Tik labai nuošaliame Sibiro kaimelyje Ičkala, kurio gyventojai – mišrių santuokų (chantų, čiuvašų, totorių, baltarusių, rusų) palikuonys, folklorininkams pavyko užrašyti bučiavimosi priedainį, turintį akivaizdžių agroprodukuojančios magijos pėdsakų:

*Ты катися, решето, – целоваться хорошо.  
Веник, веник да голик – целоваться велит.  
Целуются –  
Чтобы рожь густа,*

*Густа, часта,  
Примолотиста!*<sup>10</sup>

Tarp „bučiavimosi“ dainų yra ir tokių, kurios nurodo anksčiau gyvavusį ritualą, turėjusį maginę prasmę ir lėmusį jaunimo suartėjimą (bendravinimą) vakaravimo metu.<sup>11</sup> Kai kuriose jų slypi ypač seni pasaulėžiūros klodai. Antai Sibiro žaidybinės dainos išsiskiria archajiškais elnio, išreiškiančio vedybų idėją, ir jaščero, požemio ir vandens valdovo, įvaizdžiais. Kaip teigia rusų folklorininkas A. Fiodorovas, Rusijos europinėje dalyje XX a. pabaigoje šis personažas neteko savo tikrojo pavadinimo (Kalėdų žaidimuose jis buvo pradėtas vadinti Jaša). Anot akademiko B. Rybakovo, tik baltarusių tekstai leidžia įminti šio centrinio ratelių personažo mislę. Juose vietoj nesuprantamo Jašos gyvuoja archajiškas Jaščeras – vandens ir požemio pasaulio šeimininkas.<sup>12</sup> Rusų žaidybinės dainos, užrašytos įvairiuose Sibiro rajonuose, lyg ir patvirtina B. Rybakovo teiginį apie Jaščerą, kaip apie apatinio pasaulio dievybę, kuriai aukojo pačias gražiausias merginas<sup>13</sup>:

*Сиди, сиди, ящер, ладу, ладу!  
На золотом стуле, ладу, ладу!  
Грызи, грызи, ящер, ладу, ладу!  
Орехову скорлупу, ладу, ладу!  
Еще того мало, ладу, ладу!  
Мало, недостало, ладу, ладу!  
Да сорок кадушек, ладу, ладу!  
Соленных лягушек, ладу, ладу!  
Сухих тараканов, ладу, ладу!  
Поими, поими, ящур, ладу, ладу!  
Красну девицу, ладу, ладу!  
Из лучших-то личшу, ладу, ладу!*<sup>14</sup>

Kituose ratelio variantuose – jau Jašenka, kuriam liepiama bučiuotis:

*Сидел, сидел Яшенька  
На золотом стуле,  
Щелкал, щелкал Яшенька  
Каленые орешки.  
Орешки каленые –  
Девушки дареные:  
Ты скажи, скажи, Яшенька,  
Которую любишь,  
Ту и поцелуешь.*<sup>15</sup>

*Садился наш Яшенька на дубовый стульчик  
Ладу, ладу, на дубовый стульчик.*

*Соскочил наш Яшенька на резвые ножки,  
Ладу, ладу, на резвые ножки.  
На резвые ножки, на черные сапожки,  
Ладу, ладу, на черные сапожки.  
Выбирай наш Яшенька, которую любишь,  
Ладу, ладу, которую любишь.  
Которую любишь, туя поцалуешь,  
Ладу, ладу, туя поцалуешь.*<sup>16</sup>

Vertas dėmesio ir tas faktas, kad įvairiose Sibiro vietovėse žaidimai „Jaščeras“ ir „Elnias“ sudarė nedalomą visumą, buvo žaidžiami viens po kito. Iš pradžių dainavo apie elnią, rinko fantus, paskui – apie jaščerą.<sup>17</sup>

*Под корнем олень,  
Под дубовым олень.  
- Тепло ли те, олень,  
Студено ли те, олень?  
- Мне не то тепло,  
Мне не то судено!  
- Приоденься, олень!  
Прикутайся!  
Как со девушки – венки,  
Со молодухи – платок,  
Со старой бабы – шлык,  
Из тряпичек шит...<sup>18</sup>*

Šių ratelių archajika, manyčiau, niekam nekelia abejonių. Nesileisdami į detalią tekstų analizę, atkreipkime dėmesį bent į vieną iš teksto motyvų: Jaščero (Jašos) sėdėjimą auksiniame arba ažuoliniame krėsle. Mano galva, tai nepaprastai svarbi teksto detalė, kurią jau išskyriau „vėlyvuosiuose“ lietuvių rateliuose. Ji būdinga ir lietuvių (t.y. pietryčių dzūkų) „Jaščero“, žaidžiamo per adventą, variantams:

*Sėdzi sėdzi jaščeras, ainam, ainam,  
An auksinio krėslo, ainam, ainam...<sup>19</sup>*

*Sėdzi sėdzi jaščeras, gražus namas jo,  
An auksinio krėslio, gražus namas jo...<sup>20</sup>*

*Sėdz brolalis an krėslio,  
Tur vainikų an rankelių...<sup>21</sup>*

Matyt, aukso krėslas ar krėslalis šiuose ir analogiškuose rateliuose laikytinas viena iš pasaulio modelio transformacijų. Kaip žinoma, pasaulio modelis buvo reiškiamas ne tik medžio, bet ir iš jo padarytų objektų – namo,

laivo, tilto, netgi krėslo - įvaizdžiais<sup>22</sup>. Neatsitiktinai krėslo įvaizdis būdingas daugeliui itin archajiškų kalendorinių ir vestuvinių dainų bei sutartinių:

*Gali laukelio stadala (2 k.),  
Toj stadalalėj kamara (2 k.),  
Toj kamarelėj kreslalis (2 k.),  
Un ta kreslalia mergelė (2 k.)  
Šukuoja baltus linelius (2 k.)  
I geltamuosius plaukelius (2 k.)...  
LTR 1983 (26)*

Linai – labai svarbus, anot N. Vėliaus, dinaminis, vegetacinis pasaulio medžio aspektas<sup>23</sup>; kitose dainose sėdėjimo krėsle vaizdinys susijęs su svarbiais apeiginiais veiksmais: dovanų ruošimu (advento dainoje „Gili gili upelė“ – LLDK K1 406), plaukų šukavimu (vestuvių dainoje „Lėk, sakalėli“ – LLDK V 811):

*Lėkė sakalas  
Lėkė sakalas,  
Lėkė sakalas į pakalnių.*

*Tuojuo pakalnie... srauni upeli,  
Tuojuo upelie... suk verpetelis,  
Tami verpeti... lendrių kraseli,  
Tuojuo kraselie... siedį paneli...  
Galvų šukava... sunkiai dūksava...  
Nier man matušis... kraiteliui krauti...<sup>24</sup>*

Arba plaukų šukavimu ir leidimu vandenin (sutartinėse „Tekla upelė, dobilia“ [SIS 139, 140, 299, 530-532], „Susidūmojo upe upela su ežerėliu“ [SIS 772-777] ir kt.):

*Tam ežerėly...  
Varia ledutis...  
Un ta ledučia...  
Stovi kreslalis...  
Tami kreslaly...  
Sėdi panela...  
Galvų šukuoja...  
Auksa žirklytem...  
Plaukelius kerpa...  
Upelėn meta...<sup>25</sup>*

Plačiau nesigilinant į šių apeiginių veiksmų simboliką, matyti, kad jie susiję su itin svarbiais, galima sakyti, kulminaciniais dainos momentais. O tai leistų krėslą laikyti tam tikra sakralia vieta, savotišku visatos centru,

kuriame vyksta ritualiniai veiksmai (beje, vienoje iš vestuvių oracijų aukso krėslas tiesiogine prasme įsipina į pasaulio medžio vaizdą: „Tame levendrų daržely augo diemedėlis, ant to diemedėlio stovi aukso krėslėlis, ant to aukso krėslėlio paukštelis čiulbėjo, - tai ne paukštelis čiulbėjo, bet pats dangaus Viešpats kalbėjo...“<sup>26</sup>).

Grižkime prie Jaščero, kurio įvaizdis, kaip jau minėjau, nepaprastai archajiškas. Daugelyje rusų dainų variantų jo sąsajas su erotika atspindi dažnai minimi riešutai (Jaščeras graužia, valgo riešutus ir pan.). Kartais jis sėdi ne krėslė, o pačiame riešutų krūme:

*Сиди, сиди, Ящер,  
В ореховом кусте.  
Грызи, грызи, Ящер,  
Каленые ядра!  
Дам тебе, Ящер,  
Красную девку,  
Алую ленту!*

(Ratelio dalyviai klausia):

- Kas sėdi?
- Jaščeras.
- Ką graužia?
- Branduolius.
- Ko nori?
- Merginos.
- Kurios?

(Jaščeras pasako tos merginos vardą, ta meta jam skarelę ir sėdasi prie jo; taip pat kviečia ir kitas merginas, paskui jos visos grįžta į ratelį ir dainuoja):

*Насиделся, Ящер,  
В ореховом кусте,  
Насмотрелся, Ящер,  
На красивых девок,  
Отдай же, Ящер,  
Алую ленту,  
Алую ленту –  
Девку Надежи!*

(Atiduoda vis po vieną skarelę).<sup>27</sup>

Krūmas – taip pat viena pasaulio medžio transformacijų. Krūmelyje sėdi ir lietuvių želektelis, t.y. žaltelis:

*Сėди žелектелис, ui, vei,  
Žalajam krūmely, ui, vei,*

*Katrą pas'dabojai, ui, vei,  
Tą ir imkie, ui, vei,  
Ar maskauką, ui, vei,  
Ar žydauką, ui, vei,  
Ar jauną panelę, ui, vei.*

(Viena /merga/ sėdi vidury suoloelio, o rateliu eina jaunimas /mergos/ giedodamas. Priėję „ar jauną panelę...“, Želektys stveria iš ratelio vieną /mergą/ ir sodina savo vieton. Žaidimas vadinamas „Želektelis“ /„Ainam „Želektelio“/).<sup>28</sup>

Jaščero (žalčio) veiksmai, kaip matome, susiję su merginų (vienos merginos) rinkimusi ar tiesiog „grobimu“ (ir tik, matyt, vėlesniuose slavų „Jašen'kos“ variantuose – su merginos pabučiavimu). Tad galbūt Jaščeras (žaltys) iš tiesų sietinas su archajiška chtonine dievybe, kuri įvairiose indoeuropiečių tautosose žinoma drakono, gyvatės ir kt. pavidalais. Galima prielaida, jog simboliškame merginų aukojime (ir bandyme jas išpirkti fantais) galima išvelgti indoeuropiečių mito (rekonstruoto V. Ivanovo ir V. Toporovo) transformaciją (gyvatė slepiasi po medžiu arba akmeniu; griausmo dievui nugalėjus gyvatę, pasirodo vanduo (lyja); gyvatė pasislepia žemės vandenyse<sup>29</sup>)?<sup>30</sup> Pvz., hetitų Naujųjų metų rituale išsiskiria dvi dalys: I d. laimi griausmo dievo priešininkas, II d. – pats griausmo dievas. Anot N. Vėliaus, panašiai dėmesys tarp chtoniškųjų ir dangiškiųjų mitinių būtybių buvo paskirstomas ir lietuvių Naujųjų metų ciklo kalendorinėse šventėse (I d. – adventas, Kūčios, II d. – Kalėdos, Naujieji metai)<sup>31</sup>. Kaip žinoma, „Jaščeras“ baltų ir slavų tradicijose buvo žaidžiamas būtent advento laikotarpiu.

Tiesa, analogiškas ukrainiečių žaidimas, kurio herojus – Jaščiras, buvo žaidžiamas pavasarį. Jo tekste – dar viena svarbi detalė, į kurią norėčiau atkreipti dėmesį. Tai žirnių vainikas:

*Сиди, сиди, Ящире,  
Горохвяний винку.  
Пиймай себе жинку,  
Як перепилку.  
Як тиймаешь  
Обдерешь,  
Соби кожух  
Пошиешь.<sup>32</sup>*

Galima teigti, kad žirnių (virksčių) vainiko simbolika atspindi ryšį su senais agrariniais ir erotiniais kultais. Paties žirnio semantika yra įvairialypė (tai erotika, kitas pasaulis, protėvių kultas, ašaros ir pan.). Lietuvoje užrašyta labai daug ratelių, kuriuose herojus (ar pora) sėdi „žirniniam vainike“, „ant žirninio vainiko“, „su virksčių vainiku“ ir pan.

**Sėdi porala****Šiam žirniniam vainike.**

Tu, porela, gerai žinai,

Katrų nori, tai vadini,

Savo vieton pasodini.<sup>33</sup>**Sėdi varna virkščių vainike,**

Oi varnela, kas tau tink,

Savo vietoj pasodink.

(Žaisdavo vaikai žiemos vakarais)<sup>34</sup>**Sukas kalakutas****Žirnių verpeti.**

Tu, žirneli, gražiai žydi,

Jimk sau, katrų tu myli.

(Šokis)<sup>35</sup>

Dažnai analogiškas ratelis dainuojamas vestuvių metu (kartais jis dar vadinamas „Krėsleliu“, po kurio seka poros šokdinimas):

**Sėd jaunija krėsli****Ant virkščių vainiko,**

Mes jiem kloniojamos,

Kaip ir kunigaikštiams.

Jūs, jaunija, nesiediekit,

Jimkit poras, šokiniekit.<sup>36</sup>**Sėdi rūta, sėdi****An vainiko viršaus.**

Mes jums kloniojamos

Kaipo kunigaikščiui.

Kelk, rūtele, nesėdėk,

Kokį nori, pasirink.

Vidury pirkios ant kėdžių sėdi mažiausiai du vyrai (mergaitės), gali sėdėti ir daugiau. Kiti dainuoja... Kai dainuoja paskutines eilutes, sėdintieji „rūtos“ renkasi iš dainuojančių po vieną ir šoka polką<sup>37</sup>. Taigi vestuvėse erotinė žirnių (virkščių) vainiko magija akivaizdi. Ją ypač puikiai atspindi vestuvių maršo „Rūtų vainikas“ dainuojamas posmas:

**Rūtų vainiką po kojų pamyniau,****Kitą vainiką iš virkščių nupyniau.<sup>38</sup>**

Virkščių vainikas šiuo atveju tarsi simbolizuoja perėjimą iš mergystės į moterystę. Tą patvirtintų ir ukrainiečių folkloras bei papročiai: virkščių vainikas vienoje iš jų vestuvinių dainų simbolizuoja greit gimiantį kūdikį; pjūties

pabaigtuvių apeigose virkščių vainiką galėjusios užsidėti tik ištekėjusios moterys.<sup>39</sup>

Tokiame kontekste ne bereikšmiai tampa ir kiti ratelių, kuriuose minimas žirnių vainikas, personažai. Beje, dažniausiai virkščių vainike sėdi **pelėda**, kartais **apuokas** (apie šio paukščio sąsajas su vaisingumu jau esu kalbėjusi). Tiesa, kartais šių ratelių pateikėjai sako, kad galima sugalvoti kokį nori vardą, vis dėlto kažkodėl gausiausi variantai su pelėdos įvaizdžiu (tad galime priėti išvadą, kad tokio būta pirminio įvaizdžio):

**Sėdzia pelėda su žirninu vainikėliu.**

Ir atsisėdo, kaip gerūs ponai.

Oi pelėda, gerai žinot,

Ką jūs norit, tai imat,

Savo vietoj sodinat. /2/ <sup>40</sup>**Sėdz' pelėda virkščių vainike,**

Visi jai galvas lenkia.

Pelėda, kas tau tink,

Savo vieton pasirink.

(išsirenka iš rato).<sup>41</sup>**Sėdi apuokas krėsli****Virkščių karūnu.**

Apuokėli, kas tau tink,

Savo vietą išsirink.<sup>42</sup>

Dėmesio vertas ir panašus piemenų žaidimas (kaip žinoma, į vaikų repertuarą kartais atklysta bene archajiškiausi folkloro pavyzdžiai):

**Sėdi meška žirniniam vainike,****Sėdėdama kaip kariaunyke.**

Ai tu, meška, tu žinai,

Kur pasodint ketinai.

(Vieną pasodina į vidurį, paskui tas renkasi sau porą, šoka ir palieka ją viduryje).<sup>43</sup>

**Meška** įvairių tautų tradicijose nuo seno susijusi su vaisingumu, derlingumu, turtingumu, gimimu ir vestuvėmis (anot N. Vėliaus, ji net laikoma lytinio akto globėja<sup>44</sup>). Taigi galime teigti, kad šiuose iš pažiūros naujuose rateliuose iš tiesų slypi sena simbolika. Matyt, ir poros rinkimasis juose turėjęs ne tik žaidybines prasmę.

Tad galima manyti, kad ir pačioje pradžioje minėtas ratelis „Kelmas“ susijęs su senesne, nei iš pirmo žvilgsnio atrodytų, simbolika. Pvz., poetas

tekstas pasižymi daugkartiniu liepiamosios nuosakos veiksmožodžio kartojimu („išsirink“, „pasodink“, „pamyluok“, „pabučiuok“), susijusiu su to paties melodijos motyvo kartojimu (kaip esti formulinėse grandininėse dainose):

LLD Vk 774

LLD Vk 776

KLF 820 (41)

Tai leidžia jį gretinti su kalendorinėmis bei darbo apeiginėmis dainomis, kurios savo ruožtu siejamos su užkeikimo magija („auk, obelėl, aukščiau dvaro, kalėda / žydėk žiedais bebravaisiais, kalėda / nok obuoliais raudonaisiais, kalėda...“<sup>45</sup>, „aukit, linai / stuomenykai / rieskit šaknis / abrūsuose...“<sup>46</sup> ir pan.). Būtent toks veiksmožodžio kartojimas, tarsi organizuojantis dainos stilių, būdingas ir panašiam rusų rateliui „Drioma“:

*Сидит Дрема,*

*Сидит Дрема,*

*Сидит Дрема – сама дремлет,*

*Сидит Дрема – сама дремлет.*

(Rat. vidury sėdi vaikas ir snaudžia).

- *Полно, Дрема,*

*Полно, Дрема,*

*Полно, Дремушка, дремати,*

*Полно, Дремушка, дремати.*

- *Пора, Дрема,*

*Пора, Дрема,*

*Пора, Дремушка, вставати,*

*Пора, Дремушка, вставати!*

(Atsistoja).

- *Гляди, Дрема,*

*Гляди, Дрема,*

*Гляди, Дрема, по девицам,*

*Гляди, Дрема, по девицам!*

(Apeina merginas).

- *Бери, Дрема,*

*Бери, Дрема,*

*Бери, Дрема, кого хочешь,*

*Бери, Дрема, кого хочешь!*

(Išsirenka ir įveda į ratelį).

- *Сади, Дрема,*

*Сади, Дрема,*

*Сади, Дрема, на колени,*

*Сади, Дрема, на колени!*

(Sodina).

- *Трепли, Дрема,*

*Трепли, Дрема,*

*Трепли, Дрема, по голове,*

*Трепли, Дрема, по голове!*

(Glosto).

- *Целуй, Дрема,*

*Целуй, Дрема,*

*Целуй, Дрема, по любви,*

*Целуй, Дрема, по любви!*<sup>47</sup>

(Beje, „Drioma“ – tai mūsų „Snaudalės“ atitikmuo. Kaip žinoma, „Snaudalė“ buvo žaidžiama advento metu, joje gausu archajiškų vaizdinių, bet apie tai jau nebekalbėsiu.)

Pats pagrindinis herojus **Kelmas**, matyt, galėtų būti identifikuojamas su senojo chtoniškojo velnio įvaizdžiu. Anot N. Vėliaus, velnias, kaip ir gyvatė, dažnai minima viename kontekste su kelmu. Būtent jie pasaulio sandaros modelyje buvo lokalizuoti požemio sferoje. O, pasak Vėliaus, ši modelį išreiškiant pasaulio medžio įvaizdžiu, - prie to medžio kelmo<sup>48</sup>. Taigi Kelmo įvaizdis tarsi susisieja su minėtu Jaščero (žalčio) įvaizdžiu ir jį supančia vaisingumo simbolika. Taigi grandinė, einanti nuo Jaščero, nenutrūksta, o tarsi pats žaltys nuolat atgimsta naujais pavidalais (kelmo, pelėdos ir kt.).

### Santrumpos

DzM – Dzūkų melodijos/ Sudarė ir parengė G. Četkauskaitė. – V., 1981.

JSD – Lietuviškos svotbinės dainos/ Užrašytos per A. Juškevičę ir išspausdintos per J. Juškevičę. – Petropilė, 1883; naujas leid.: Lietuviškos svotbinės dainos/ Užrašė A. Juškos ir išleistas J. Juškos. – 2 d. – V., 1955.

KLF – Lietuvos muzikos akademijos (buv. LTSR valst. konservatorijos), Lietuvos TSR valstybinės konservatorijos (dabar – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos) Liaudies muzikos laboratorijos liaudies dainų įrašai magnetofono juostose.

LDK K1 – Misevičienė V. Lietuvių liaudies dainų katalogas: Darbo dainos. Kalendorinių apeigų dainos. – V., 1972. – P. 243-312.

LDK V – Kazlauskienė B. Lietuvių liaudies dainų katalogas: Vestuvinės dainos jaunosios pusėje. – V., 1976; Vestuvinės dainos jaunojo pusėje. – V., 1977.

LLD Vk – Lietuvių liaudies dainynas. – T. 1. – Vaikų dainos [Parengė P. Jokimaitienė; melodijas parengė Z. Puteikienė]. – V.: Vaga, 1980.

LMD – Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

LLKC – Lietuvos liaudies kultūros centras.

LTR – Lietuvos TSR mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros (dabar – Lietuvių literatūros ir tautosakos) instituto Tautosakos rankraštynas.

RAA – Daivos Račiūnaitės asmeninis archyvas.

SbG – Lietuvių dainų ir giesmių gaidos/ Lietuvos šiaurės rytuose surinko kun. A. Sabaliauskas.

Helsinkis, 1916.  
 SIS – Sutartinės: Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos/ Sudarė ir paruošė Z. Slaviūnas. – T. 1,  
 2. – V., 1958. – T. 3 – V., 1959.  
 VAA – Evaldo Vyčino asmeninis archyvas.

*Literatūra*

Хоровые и игровые песни Сибири/ Отв. ред. Ф.И. Федоров. Новосибирск: Наука, 1985.  
 Круглов Ю.Г. Русские обрядовые песни: Учеб. пособие. – Москва: Высшая школа, 1982.  
 Morkūnienė E. Lietuvių liaudies choreografijos bruožai. – Vilnius: Mokslas, 1982.  
 Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – Москва: Наука, 1981.  
 Соколова З. П. Животные в религиях. – С. Петербург: Лань, 1998. – С. 110.  
 Vėlius N. Senovės baltų pasaulėžiūra. – Vilnius: Mintis, 1983. – P. 184.  
 Vėlius N. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. – Vilnius: Vaga, 1987.

- 1 KLF 820 (41).
- 2 KLF 908 (61).
- 3 LTR 2675 (37).
- 4 LTR 1964 (31).
- 5 Kruglov, 1982: 127.
- 6 Chorovye i igrovye pesni... Nr. 140.
- 7 Ten pat, Nr. 142.
- 8 Ten pat, Nr. 110.
- 9 Ten pat, p. 9.
- 10 Ten pat, Nr. 43.
- 11 Kruglov, 1982: 128.
- 12 Rybakov, 1981: 40.
- 13 Ten pat, p. 125.
- 14 Chorovye i igrovye pesni... Nr. 2.
- 15 Ten pat, Nr. 3.
- 16 Ten pat, Nr. 4.
- 17 Ten pat, p. 8.
- 18 Ten pat, Nr. 1.
- 19 Š 10-24 (1) (iš LLKC liaudies šokių kartotekos).
- 20 1981 m. iš Marcinkonių etnografinio ansamblio dalyvių užrašė autorė (RAA).
- 21 LTR 2349 (93).
- 22 N. Vėlius, 1983: 184.
- 23 Ten pat, p. 185.
- 24 Užr. 1986 m. Viduklėje, Raseinių r. (VAA).
- 25 SIS 775b.
- 26 JSD II 326.
- 27 Kruglov 1982, Nr. 182.
- 28 LTR 926 (205).
- 29 N. Vėlius, 1987: 135.
- 30 Be abejo, galimos ir kitokios minėto motyvo prasmės interpretacijos, viena kurių sietina su merginų iniciacijų apeigomis. Tačiau tai labai plati tema, kurios čia nesiimu gvildinti.
- 31 Ten pat.
- 32 Kuročkin, 1982: 150.
- 33 LTR 2014 (27).
- 34 LTR 2270 (151).
- 35 LTR 2212 (9).

- 36 Padainavo S. Baltrušaitis, g. 1897 m. Repšių k., Raudėnų apyl., Šiaulių r. (VAA).
- 37 LTR 1069 (152).
- 38 Užrašė G. ir A. Kirdos Ukmergės r. 1997 m.
- 39 Kuročkin, 1982: 151.
- 40 SbG 417.
- 41 LMD I 784 (24).
- 42 LTR 2787 (75).
- 43 Kad tai galėtų būti iš tiesų archajiškas personažas, rodo su juo susiję įvairių Europos tautų papročiai. Antai vakarų čekai jaunuolių aprengdavo meška, o jo galvą apvyniodavo žirnių virkščiais. Kiekviena kieme jis šokdavo su merginomis ir moterimis; tikėta, kad jo pasirodymas skatina vaisingumą. Lenkijoje per Kalėdas vežiodavo vaikina, aprengtą ožkos kailiais, vaizduojantį mešką. Prieš kiekvieną trobą persirengėlis riaumojo; mergina, išgirdusi jo riaumojimą, turėjo greitai ištekėti (Sokolova, 1998: 110).
- 44 Ten pat, p. 257.
- 45 DzM 109.
- 46 SIS 210 a, b.
- 47 Kruglov, 1982, Nr. 183.
- 48 Ten pat, p. 113.

Aitvaro ir moterų ryšys sakmėse apie aitvarą

*Neringa Jankevičiūtė*

**Įvadas, tikslai**

Aitvaro ir moterų ryšį nustatyti gana nelengva dėl abejonių, ar ši mitinė būtybė yra tikrai susijusi su moterimis, ar tas ryšys yra tik ankstesnių autorių (T. Narbuto, J. Lasickio) įveltos klaidos rezultatas. Pastarieji teigė, kad aitvaras – vyriškos lyties paleistuvystės dievaitis, persekiojantis moteris, užgulantis jas nakčia (10; 133). J. Lasickio nuomone, aitvaro vardas siejamas su tvoromis, už kurių jis gyvena ir tyko moterų (6; 25). Mitologai N. Vėlius, M. Gimbutienė nelinkę sutikti su šiais teiginiais. Pasak N. Vėliaus, ši klaida įsivėlusė dėl to, kad aitvaras maišomas su incubu (slogučiu, kuris naktį užgulas miegančius vyrus ir moteris) (17; 134–136).

Yra išlikę sakmių, kurios lyg ir patvirtina aitvaro ryšį su moterimis. Minėtinos V. Krėvės užrašytos sakmės (4; 55), tačiau jos nėra visiškai patikimos. N. Vėliaus nuomone, rašytojas jas sukūrė pats „pagal atskirus lietuvių liaudies sakmių motyvus“ (17; 138). M. Gimbutienė, rašydama apie aitvarus, jų su moterimis taip pat nesieja (1; 34). Pranešimu nebus pritariama nei ankstesniems, nei dabartiniams mitologams, bet siekiama išsiaiškinti aitvaro ir moterų ryšį ir, jei jis yra, pagrįsti sakmėmis. Bus aptariamas erotiškumo elementas mitologiniuose tekstuose apie minimą mitinę būtybę.